

با دانش آموزی که تیک دارد چگونه رفتار کنیم؟

دکتر علی رضا فخار

دهند، مثل بو کردن اشیا یا روشن و خاموش کردن پشت سر هم چراغ‌ها.

۲- تیک‌های صوتی، یعنی از خود صدا در آوردن و به زبان آوردن لغات یا عبارات کوتاه به صورت غیر ارادی. این تیک‌ها شامل بالا کشیدن بینی، صاف کردن گلو یا سرفه‌های مکرر، انواع مختلف صدا و فریادهای ناگهانی، خندیدن‌های غیر ارادی، پژواک‌گویی (تکرار کلام اخیر دیگران یا خود) و کوپرولالیا (بر زبان راندن کلماتی که از لحاظ اجتماعی گفتن آنها مناسب و جایز نیست). البته این نوع تیک در واقع خیلی شایع نیست اما به نظر می‌رسد از سایر نشانه‌های سندرم تورت شناخته شده‌تر باشد.

۳- نشانه‌های بیماری در زمان کوتاهی ظاهر و سپس ناپدید می‌شود. مثلاً ممکن است زمان‌هایی باشد که تیک‌های بیمار بسیار شدیدند و زمان‌هایی باشد که بیمار هیچ نشانه و علامتی نداشته باشد.

۴- نشانه‌های تورت در طول زمان تغییر می‌کنند. در یک سن، تیک‌های کودک ممکن است به صورت چشمک زن و بالا کشیدن بینی باشد و سال بعد به صورت بالا انداختن شانه و صدای کلیک در آوردن با زبان.

یک خصوصیت ویژه‌ی نگران‌کننده‌ی دیگر، غیر ارادی بودن تیک‌ها است که با این وجود برخی از بچه‌ها می‌توانند به مدت چند ثانیه یا حتی بیشتر آنها را سرکوب کنند. در نتیجه کودکی که تیک‌های صوتی دارد، ممکن است بتواند در مراسم مذهبی خود را کاملاً آرام نگاه دارد و بعد در راه رسیدن به خانه آنها را با شدت و یا دفعه‌های بیشتری بیرون بریزد. این خصوصیت تورت باعث می‌شود مردم به اشتباه فکر کنند رفتارهای بیماری عمده‌ی است و یا اینکه کودک یا نوجوان مبتلا، به هیچ وجه تیکی ندارد.

کنترل رفتار دانش آموز مبتلا به سندرم تورت در کلاس درس (نحوه‌ی برخورد با تیک‌های بیمار)

برای بیشتر دانش‌آموزان مبتلا به تورت آن جنبه‌ای که از همه بیشتر در کلاس درس و مدرسه توجه را به خود جلب می‌کند

دختر خانمی در کلاس شما وجود دارد که وضعیتی نگران‌کننده دارد. او باهوش است و رفتاری صمیمانه با هم‌کلاسی‌های خود دارد. مشتاق به درس است و بیشتر رفتاری مناسب و مؤدب دارد. ولی بی‌هیچ دلیل واضحی گاهی نظم کلاس را با صداهای خرناس مانند بهم می‌زند. او مرتباً پلک (چشمک) می‌زند، اگر چه به گفته‌ی چشم پزشکی نیازی به عینک ندارد. همیشه سر جایش جابه‌جا می‌شود و وول می‌خورد. شما با او و والدینش در ارتباط با رفتارهایش صحبت کرده‌اید، با این حال او هنوز به کارهایش ادامه می‌دهد. تعجب شما از این است که آیا او این کارها را برای این انجام می‌دهد که توجه دیگران را به خود جلب کند. فرضیه‌هایی در پیش رو دارید:

- به تازگی پدر و مادرش از هم جدا شده‌اند.

- راجع به موضوع خاصی مضطرب و نگران است.

- یک مشکل عاطفی دارد که پنهان مانده است.

اما در انتها، کسی به شما می‌گوید که شاید این کودک یا نوجوان مبتلا به سندرم تورت است.

سندرم تورت^(۱) چیست؟

سندرم تورت یک اختلال نورویولوژیک (زیست شناختی) است که علائم و نشانه‌های آن بیشتر در دوران کودکی پدید می‌آیند. شایع‌ترین سن شروع حرکات غیر ارادی در این کودکان اوایل دوره‌ی ابتدایی است. در نتیجه شاید معلمان اولین کسانی هستند که علائم بیماران را می‌بینند. این بیماری با چهار علامت اولیه مشخص می‌شود که برای تشخیص تورت وجود آنها ضروری است. البته خصوصیت‌های بالینی دیگری هم در برخی از بیماران تورت مشاهده می‌شود که به آنها اشاره می‌شود. این چهار علامت عبارتند از:

۱- کودک دچار تورت، تیک‌های حرکتی غیر ارادی متعدد دارد. این تیک‌ها می‌توانند به صورت پرش‌های ناگهانی سر، شانه یا حتی کل بدن، چشمک زدن‌های متناوب یا چرخاندن چشم‌ها، شکلک در آوردن یا رفتارهای متناوب لمس کردن یا دق کردن‌های مکرر باشند. برخی از این بیماران حرکت‌های قالبی بسیار پیچیده پیدا می‌کنند و حتی ممکن است رفتارهای جبری تکراری نشان

فصل نهم
اختلال تورت
شماره ۱۸
صفحه ۴۴

تیک‌های آنها است. واکنش معلمان به این تیک‌ها و نیز نگرانی سایر دانش‌آموزان نسبت به این موضوع، تفاوت قابل توجهی ایجاد می‌کند و البته این معلمان و سایر کادر آموزشی هستند که به‌عنوان افراد بالغ در زندگی این دانش‌آموزان نقش دارند.

نکته‌های مهم در کلاس درس: برخی مواقع حرکت‌ها و صداها ممکن است آزار دهنده یا حتی بر هم زنده‌ی نظم کلاس باشند. این نکته بسیار مهم است که به‌یاد داشته باشید این حرکات غیر ارادی‌اند. پس با عصبانیت و ناراحتی واکنش نشان ندهید! البته این امر نیازمند صبر و حوصله‌ای از طرف شما است چرا که تویخ و مؤاخذة دانش‌آموز مبتلا به‌تورت همانند تلاش برای آموزش یک بیمار دچار فلج مغزی در مورد مهارت‌هایی است که او فاقد آنهاست. کودک دچار تورت اگر به‌علت علایمش مورد بازخواست قرار بگیرد ممکن است از مدرسه بترسد یا نسبت به‌مسئولان مدرسه رفتاری خصمانه پیدا کند. به‌علاوه شما با این کار نحوه‌ی واکنش سایر دانش‌آموزان نسبت به‌این تیک‌ها را شکل می‌دهید. در واقع اگر آموزگار صبور نباشد سایر دانش‌آموزان کلاس نیز احساس می‌کنند می‌توانند کودک مبتلا به‌تورت را مورد مسخره و استهزا قرار دهند. از آن‌جا که معلمان الگوی رفتار دانش‌آموزان خویشند، پذیرش و برخورد مثبت با کودک دچار تورت به‌دیگران نیز سرایت خواهد کرد.

به‌دانش‌آموز خود این فرصت را بدهید تا بتواند اوقات استراحت کوتاهی را در خارج از کلاس درس داشته باشد. وجود یک اتاق خصوصی مناسب به‌نام اتاق سلامتی باعث می‌شود بیمار بتواند در آن‌جا تیک‌های خود را به‌اصطلاح تخلیه کند. برخی از دانش‌آموزان مبتلا به‌سندرم تورت می‌خواهند و می‌توانند تیک‌های خود را تا مدتی سرکوب کنند اما در نهایت مجبور می‌شوند تیک‌هایشان را تخلیه کنند. استراحت در یک محل خصوصی به‌آنان فرصت این کار را می‌دهد. این اوقات حتی می‌تواند باعث تمرکز دانش‌آموزان تورتی هم بشود، چرا که وی مجبور نیست تمام یا بیشتر انرژی خود را صرف جلوگیری از بروز تیک‌ها کند.

به‌دانش‌آموز اجازه دهید در یک اتاق خصوصی در آزمون‌های شرکت کند تا مجبور نباشد انرژی خود را صرف سرکوب تیک‌هایش در یک کلاس درس ساکت بکند.

با سایر دانش‌آموزان کلاس و کادر مدرسه صحبت کنید تا بتوانند تیک‌های وی را درک کنند و وی را مورد اذیت و آزار قرار ندهند.

اگر تیک‌های دانش‌آموز شما به‌شدت بر هم زنده‌ی کلاس است، از وی نخواهید تا جلوی جمع درس جواب بدهد. دانش‌آموز شما می‌تواند گزارش شفاهی خود را برای شما ضبط کند تا برای بررسی مهارت‌های وی نیازی به‌تحمل استرس بیشتری از لحاظ قرار گرفتن در برابر جمع نباشد و باید به‌خاطر داشته باشید، که دانش‌آموز دچار تورت هم به‌اندازه‌ی شما از تیک‌های آزار دهنده‌ی خود ناراحت و معذب است. پس در کنار وی به‌او کمک کنید تا با این اختلال آزار دهنده انطباق بیشتری پیدا کند. همکاری شما با خانواده‌ی کودک و سایر مسئولان مدرسه می‌تواند تجربه مثبتی در این زمینه برای او باشد.

نحوه‌ی برخورد با مشکلات نوشتاری بیمار

درصد قابل توجهی از کودکان مبتلا به‌تورت مشکلاتی در ایجاد ارتباط بین اطلاعات بینایی و حرکت خود دارند. در نتیجه انجام فعالیت‌هایی که نیازمند دیدن یک مطلب، پردازش آن و سپس نگارش آن است برای این دانش‌آموزان سخت و بسیار وقت‌گیر خواهد بود. این مشکل در کپی کردن نوشته‌های روی تخته یا کتاب، تکمیل مشق‌های طولانی، تمیزی مشق‌های نوشتنی و تعداد دفعه‌هایی که برای تکمیل مشق‌های نوشتنی لازم است هم دیده می‌شود. حتی دانش‌آموزان بسیار باهوشی که دچار تورت هستند و در درک مفاهیم مشکلی ندارند هم ممکن است نتوانند به‌علت مختل بودن هماهنگی‌های بصری - حرکتی تکالیف نوشتنی خود را کامل انجام دهند. گاهی ممکن است به‌نظر برسد که دانش‌آموز تبیل است یا از انجام کارهای خود سرباز می‌زند ولی در واقع تلاش بسیار زیادی لازم است تا این دانش‌آموزان بتوانند تکالیف خود را روی کاغذ بیاورند.

راه کارهای متفاوتی وجود دارند که از آن طریق می‌توان به‌دانش‌آموزان مبتلا به‌تورت که دچار مشکلات نوشتاری‌اند کمک کرد تا در کلاس‌های درس موفق باشند:

تکالیف نوشتنی آنان را این‌گونه تغییر دهید: مسائل ریاضی را یکی در میان حل و تکمیل کند، به‌او اجازه دهید به‌جای نوشتن، گزارش خود را به‌صورت ضبط شده یا شفاهی ارائه کند، اجازه دهید یکی از والدین کارهای نوشتنی او را انجام دهد و یا به‌عنوان منشی او مطالب مربوط را از قول بیمار بنویسد تا مشکل یادگیری مفاهیم برایش ساده‌تر شود. در نهایت بهتر است بیشتر بر آنچه دانش‌آموز یاد گرفته تمرکز کنیم تا حجم تکالیفی که او به‌صورت نوشتنی انجام داده است.

از آنجا که دانش‌آموزانی که مشکلات بصری - حرکتی دارند ممکن است نتوانند با سرعت کافی اطلاعات اصلی را روی کاغذ بیاورند، از یکی از دوستان او بخواهید تا شریک تکلیفی او باشد و بتواند از کاربن برای نوشتن تکالیف مربوط استفاده کند. دوست مورد نظر البته باید مورد اعتماد باشد تا بتوان از انجام تکالیف دانش‌آموز دچار تورت اطمینان حاصل کرد. البته باید تلاش شود تا این موضوع خیلی جلب نظر نکند تا دانش‌آموز فوق از جهات دیگر احساس تفاوت و جدایی از بقیه دانش‌آموزان نکند.

در آزمون‌هایی که پاسخ‌نامه‌های رایانه‌ای جداگانه دارند به‌ویژه اجازه دهید تا در خود برگ پرسشنامه علامت بزند و به این وسیله از سردرگمی‌های بصری که در مورد استفاده از این پرسشنامه‌های رایانه‌ای پیش می‌آید جلوگیری شده نمره‌های وی پایین نیاید.

در صورت امکان هر چقدر لازم است به‌او وقت بدهید تا امتحانش را تمام کند و در صورت امکان آزمون را از وی در اتاق دیگری به‌عمل آورید تا از بروز مشکلات دیگر در ارتباط با سایر دانش‌آموزان به‌هنگام امتحان جلوگیری شود. دانش‌آموزان دچار اختلالات بصری - حرکتی اغلب در هجی کردن کلمات مشکل دارند. آنان را به‌علت اشتباه در هجی کردن کلمات تنبیه نکنید بلکه در عوض آنان را به‌نمونه‌خوانی متن خود و استفاده از پردازشگرهای کلمات و هجی‌گرها تشویق کنید.

به‌دست خط وی بر اساس تلاش او و نه لزوماً ظاهر و زیبایی خط نمره دهید. به‌نظر می‌رسد دانش‌آموزان مبتلا به تورت با متون نوشتنی ریاضیات مشکلات ویژه‌ای داشته باشند. برای کمک می‌توان در آموزش ریاضیات، آنان را تشویق کرد تا از ابزارها و ماشین حساب برای محاسبات پیچیده استفاده کنند. استفاده از کاغذهای شطرنجی با خانه‌های بزرگ یا استفاده از برگه‌های خط کشی شده و ستون‌ستون شده نیز به آنان کمک خواهد کرد تا در هنگام محاسبات خود عملیات را ستون به‌ستون انجام دهند. این‌گونه تمهیدات باعث می‌شود تا به‌جای داشتن دانش‌آموزی با احساس شکست که به‌علت غیر ممکن بودن موفقیت از کارهای مدرسه اجتناب می‌کند، بتوان دانش‌آموزی با انگیزه و موفق داشت.

مشکلات یادگیری مرتبط با زبان که در سایر کودکان نیز دیده می‌شود و دیگر مشکلات زبانی که به‌ویژه با تیک‌های بیماری آنان مرتبط است.

انجام مداخلات زیر می‌تواند به‌هنگام مواجهه با مشکلات پردازشی زبان در این بیماران که با ناتوانی‌های عمومی یادگیری در آنان همراه است، کمک‌کننده باشد.

حتی‌المقدور محرک‌های بینایی را با محرک‌های شنوایی همراه کنید. دانش‌آموز می‌تواند دستورالعمل‌های کتبی را همراه با شفاهی دریافت کند یا چکیده‌ای از سخنرانی را به‌هنگام گوش دادن به آن همراه داشته باشد. همراه بودن عکس یا نمودارهای تصویری یا متون کاملاً مؤثر خواهند بود.

دستورالعمل‌ها را تا می‌توانید یکی یکی یا دوتا دوتا برایش بخوانید. سپس از او بخواهید دستورالعمل‌های خوانده شده را برای شما دوباره بیان کند. بعد به‌او فرصت دهید تا یک یا دو مورد را تکمیل نماید و با شما چک کند که آیا به‌طور مناسب آنها را انجام داده است یا خیر.

اگر متوجه شدید دانش‌آموزی به‌هنگام انجام کار با خود زمزمه می‌کند، سعی کنید جایش را طوری عوض کنید تا مزاحم سایرین نشود. گاهی اوقات تکرار آرام مطالب یا اطلاعات برای خود به آنان کمک می‌کند تا تکالیف مورد نظر را بفهمند و یا به‌خاطر بسپارند. از میان مشکلات زبانی که منحصر به کودکان دچار سندرم تورت است می‌توان از تکرار کلمات خود یا دیگران نام برد. این علامت ممکن است مشابه لکنت زبان به‌نظر برسد ولی در واقع مربوط به‌گفتن مجدد کلمات یا عبارات می‌شود. برخی دانش‌آموزان ممکن است به‌این موضوع پی ببرند و عبارات یا مطالبی نامناسب را زمزمه کنند یا بگویند تا دانش‌آموز مبتلا به تورت نیز آنان را به‌صورت غیرارادی همان‌ها را بیان کرده، خود را گرفتار سازد. شما در مورد این تحریکات باید آگاه باشید.

علاوه بر این اجبار به تکرار عبارات را می‌توان در فعالیت‌های خواندنی یا نوشتنی مشاهده کرد. این دانش‌آموزان ممکن است نتوانند کارشان را به‌انتهای برسانند زیرا به‌علت بازخوانی یا بازنویسی کلمات یا عبارات مختلف خسته شده و همین‌طور در این رفتارها گیر می‌افتند و «چرخه‌ای» شکل می‌گیرد. نیاز است تا در این لحظات شما مراقب باشید و موارد زیر را در نظر داشته باشید:

به‌او فرصت دهید تا استراحت کوتاهی داشته باشد یا نوع کارش را تغییر دهد.

وقتی می‌خواهد متنی بخواند از یک پنجره‌ی مقوایی استفاده

نحوه‌ی برخورد با مشکلات زبانی - مشکلات عمومی و اختصاصی اختلال تورت

بعضی از دانش‌آموزان مبتلا به تورت علائمی دارند که زبان آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این علائم بر دو نوعند: اول

کنید که در هر لحظه تنها یک کلمه را از ورای آن دیده شود. او همچنان که به خواندن خود ادامه می‌دهد، این تکه مقوارا نیز مرتب جلو می‌برد. در این صورت کلمه قبلی پوشیده شده و احتمال گیر افتادن در آن چرخه کاهش می‌یابد.

به‌هنگام نوشتن، او را وادار کنید تا با خودکار یا مداد بدون پاک‌کن یادداشت‌هایش را بنویسد. همچنین می‌توانید تکالیف را به‌صورت شفاهی از او بخواهید و بدانید که در نهایت، توانایی شما آموزگار محترم در انعطاف‌پذیری شماست که سازنده خواهد بود.

نحوه‌ی برخورد با مشکل بیمار در توجه کردن
بسیاری از نوجوانان دچار تورت علاوه بر مشکلات یادگیری از درجات خفیف اختلال بیش‌فعالی - کم‌توجهی (ADHD) نیز رنج می‌برند. درمان دارویی این اختلال پیچیده است. حتی کسانی که به‌طور منظم تحت درمان طبی هستند ممکن است در حفظ تمرکز خود مشکل داشته باشند.

رویکردهای اخیر به‌کودکان دچار تورت و مشکلات بی‌توجهی همراه آن می‌تواند مفید باشد:

دانش‌آموز را روی روی خود بنشانید تا تمام دستورات و دستورالعمل‌ها را به‌راحتی بشنود و حواس سایر دانش‌آموزان را با حرکات خود کم‌تر پرت کند.
سعی کنید کنار پنجره، یا در جاهایی که حواس دانش‌آموز پرت می‌شود، ننشیند.

به‌او یک «دفتر کار» بدهید تا در آن اتاق به‌آرامی کارهای خود را انجام دهد. این دفتر کار می‌تواند در گوشه‌ای از کلاس، سالن یا کتابخانه باشد. البته این کار نباید به‌صورت تنبیه برای او تلقی شود بلکه به‌صورت جایی باشد که وی وقتی تمرکز کردن برایش مشکل است، خودش آن‌جا را انتخاب کند.

به‌دانش‌آموز خود اجازه دهید تا در زمان‌های کوتاه کارهایش را انجام دهد و سپس اوقات استراحتی داشته باشد تا بتواند راحت سر جایش تکان بخورد. فعالیت‌هایی را که باید انجام دهد به‌طور مرتب تنوع دهید. مثلاً اول ۵ مسأله ریاضی حل کند، سپس کمی دیکته تمرین کند و...

قبل از رسیدن موعد مقرر، تکالیف را به‌وی دویاره گوشزد کنید. تعداد مشخصی مسأله باید در مدت زمان معقولی حل شده باشد و این یک قانون است. نباید به‌دانش‌آموزانی که این مشکل را دارند در یک زمان چندین تکلیف متفاوت و مستقل از هم داد. تکالیف کمتر و مختصرتر با بررسی کردن‌های متوالی، روش

مؤثرتری است.

داشتن ژست‌های ساده در برخورد با نوجوانان مثل گذاشتن دست خود روی شانه‌های دانش‌آموز در زمان گوش دادن، می‌تواند به‌وی یادآوری نماید تمرکز خود را حفظ کند.

آیا دانش‌آموزان مبتلا به تورت به آموزش‌های ویژه نیاز دارند؟

کودکان مبتلا به تورت تفاوت‌های زیادی با هم دارند. چون اختلالات یادگیری و رفتاری با هم هم‌پوشی دارند، برخی از این کودکان به‌خدمات آموزش ویژه‌ای نیاز دارند که البته این نیازها باید توسط افراد متخصص آشنا با این بیماری (TS) و به‌صورت انفرادی تعیین شوند. در این بین پزشکان و متخصصان اطلاعات و راهنمایی لازم را در این زمینه ارائه خواهند کرد. وجود تیک‌ها به‌تنهایی علتی برای محروم کردن یک کودک از کلاس‌های درسی منظم خود نیست. در واقع این‌کار حتی غیر قانونی هم هست.

یک چالش و در عین حال یک فرصت

آموزش دادن به‌کودک دچار سندرم تورت ما را با چالش‌های هیجان‌انگیزی روبرو می‌سازد. هرچه بیشتر در مورد این اختلال بدانیم بهتر می‌توانیم در جهت رشد و تکامل او گام برداریم. در نتیجه شما آموزگار محترم فرصتی استثنایی برای ایجاد یک تغییر واقعی در زندگی او دارید. آن دسته از کودکان دچار سندرم تورت که با معلمان و هم‌سالان خود احساس راحتی کنند در مدرسه به‌شکوفایی خواهند رسید و در آینده تبدیل به‌افرادی می‌شوند که استعدادهای خود را نشان داده، نقش مثبتی در زندگی خواهند داشت. در حالی که نوجوانانی که علایمشان به‌اشتباه برداشت شود و در مدرسه از حمایت خوبی برخوردار نباشند، بار احساسی سنگینی بر دوش خود خواهند کشید. برای آنان مدرسه فقط صحنه‌ای برای آزمایش است. درک دانش‌آموز مبتلا به‌تورت از قابلیت‌هایش، موفقیت، دوست داشته شدن و ارزش‌ها تحت تأثیر تجربه‌های او در مدرسه است. در نتیجه، آگاهی و دانش، حمایت‌ها، صبر و حوصله بسیار، انعطاف‌پذیری و توجه شما به‌کودک دچار سندرم تورت بهترین هدیه‌ی شما به‌او خواهد بود.